
В.Е. Туренко,
кандидат філософських наук,
м.н.с. філософського факультету
КНУ імені Тараса Шевченка

ЕТИКО-ЕСТЕТИЧНА ЕКСПЛІКАЦІЯ ВЧЕННЯ ПРО ДВОХ АФРОДИТ У ПРОМОВІ ПАВСАНІЯ [Symp. 180c – 185c]

*«Краще любити відкрито, аніж таємно»
Павсаній (Symp. 182 d)*

В наш час існує невідповідність між науково-технічним прогресом та духовним розвитком сучасного суспільства. Однією з таких ознак є девальвація ідеї любові, а через це – її «дефіцит». Філософська думка, яка з давніх-давен завжди ставилася шанобливо до даного феномену людського буття, якраз і покликана берегти та нагадувати соціуму справжню природу та смисл любові. Антична філософська традиція осягнення любові – це фундамент європейського розуміння любові, її аспектів, векторів та «логосу». Осягненню феномену любові багато уваги приділяв Платон. Його діалог «Бенкет» є прекрасним зібранням філософських, міфологічних, поетичних думок щодо античних уявлень про любов.

Наукові доробки як філософів-антикознавців, так і вчених, які досліджують феномен любові, стали основою нашого дослідження. Водночас можемо констатувати той факт, що наразі відсутній комплексний аналіз основних проблем щодо феномену любові, які розглядав Павсаній. Отже, **метою** даної статі є висвітлення та аналіз основних ідей концепту любові у промові Павсанія.

Павсаній немовби спиняє промову Федра, щоб, перш ніж хвалити любов (ерос) та його значення для світу та в житті людини, необхідно з'ясувати, про яку саме любов йдеться. В «Бенкеті» вже чітко вводиться градація любові на «земну» та «небесну». Тому помилково вважати, що такий амбівалентний поділ любові, які суперечать одна одній – є плід християнства. Ще в античному суспільстві знали, що говорити та застосовувати слово любов до всього, є грубою помилкою. Імпліцитно ж, думка про двох Афродіт існувала в міфології, проте як концепція вона чітко відображена саме в промові Павсанія.

Порівняльний аналіз двох Афродіт (Еротів) в промові Павсанія можна відобразити у таблиці:

№ п/п	Критерій	Афродіта Небесна	Афродіта Земна
1	Предмет любові	Тільки чоловіки	Жінки і чоловіки
2	Що люблять в предметі любові?	Душа	Тіло
3	Яких люблять?	Розумних	Дурних

Те, що Платон через промову Послання віддає перевагу гомосексуальній любові над гетерогенною, – не є дивиною для тогочасного суспільства. Адже, як зазначає А.А. Тахо-Годі, є дві причини до такого ставлення:

1) «Багато тисячоліть матріархату, який залишив помітний слід в усьому способі існування давньогрецького життя аж до класичної епохи, зумовили своєрідну реакцію в міфологічних уявленнях греків і в їх соціальному бутті. Добре відомі, наприклад, міф про народження Афін без матері з голови Зевса або трилогія Есхіла «Орестея», в якій молоді олімпійські боги Аполлон і Афіна доводять перевагу чоловіків, героя і вождя роду. Відомо також, що жінка не мала жодних прав в грецькому класичному суспільстві. Знамениті гетери, освічені, розумні користувалися повною свободою поведінки, але насправді стояли поза офіційним суспільством.

2) Вся античність відрізняється від нової Європи ще недостатньо розвиненою свідомістю неповторності особистості, утисненою спочатку родовими, а потім і полісними авторитетами, або на Сході – необмеженим пануванням деспота, перед яким мільйони людей були всі на один кшталт («Перси» Есхіла). Через це у Персії були поширені одностатеві відносини, і саме звідти цей звичай перейшов до Греції, коли між цими країнами зав'язалися міцні стосунки. Звідси уявлення про вищу красу, яка присутня в тілі, причому неважливо, в якому саме: в чоловічому або жіночому, але здебільшого, саме в чоловічому, оскільки чоловік – повноправний член держави, він мислитель, видає закони, він воює, вирішує долю поліса, і потяг до тіла юнака, який уособлює ідеальну красу і

силу суспільства, прекрасний за природою.

Ось чому співрозмовники діалогу «Бенкету» (181cd) вважають Афродіту Небесну («Уранія» – Див: Нес.Теог. 195–250) покровителькою любові до юнака, в атлетично-прекрасному тілі якого втілена вища краса. Водночас, згідно з уявленнями давніх греків, Афродіта Пандемос («вульгарна», букв. «всенародна») допомагає любові до жінки, що за природою є нижчою, здатною лише народжувати дітей (а це треба для продовження роду), але не мати думки чи ідеї, якими живе суспільство і заради яких чоловік-герой йде на подвиг і навіть на смерть» [7, 519–520]

Втім, уже М. Фічіно у коментарі на цей платонівський діалог наголошує, що не варто сприймати буквально те, що Платон пропагує одностатеві відносини. У «Коментарі на Платонів «Бенкет»» італійський мислитель зазначає: «Якщо хто-небудь, більш прагнуть до задоволення чуттєвої пристрасті, нехтує спогляданням, або віддається цій пристрасті надмірно з жінками чи, всупереч природному порядку, з чоловіками, або формам тіла віддає перевагу перед красою душі, то він воістину зловживає висотою любові. Це зловживання любов'ю і засуджує Павсаній. Той же, хто правильно нею користується, звичайно, хвалить форму тіла, але завдяки їй сприймає більш піднесену красу душі, розуму і бога і більш палко кохає її і захоплюється нею. Обов'язок же продовження роду і плотського з'єднання він виконує настільки, наскільки наказують природний порядок і цивільні закони, встановлені розсудливими людьми» [6, 157–158].

На нашу думку, в даній концепції існує два виміри – етичний та естетичний. Розглянемо кожен з них більш детально.

Етичний аспект «концепції двох Афродіт»

Павсаній перший вводить тему чесноти щодо любові. І ця думка проходить червоною ниткою через всю його промову і стає по-особливому важливою у промові Сократа (або Діотима). Він також визначає дихотомію між «благородним» і «поганим» типами любові. Такий подвійний поділ любові присутній в усіх виступах і бесідах гостей Агафона.

В цілому підхід Павсанія може бути витлумачений у дусі етики

«чоловічих спілок» – військових спільнот, де чоловіча дружба створює опору громади, а потім і держави – всіх його соціальних елементів. Приниження любові між чоловіком і жінкою в даному випадку пов'язано саме з «плотським» характером взаємного потягу. Дружба між чоловіком і жінкою – і тепер щось рідкісне і не цілком зрозуміле. А любов, з моральної точки зору, вимагає серйозних обмежень. У цьому розумінні Павсаній говорить щось цілком зрозуміле нам, особливо якщо провести більш чітку грань між любов'ю і дружбою. Тоді і Ерот – зайвий персонаж.

Якщо абстрагуватися від гомосексуальних тлумачень, то промова Павсанія переважно присвячена культурно-етичним відмінностям любові і дружби в Афінах і Спарті від звичаїв інших грецьких міст-держав і варварських племен. Павсаній виходить саме з ролі чоловічих спілок в державному будівництві. В Афінах і Спарті звичай складний, в Еліді і Беотії і «скрізь, де немає звички до хитромудрих промов», прийнято «поступатися шанувальникам», щоб не витратити сил на зайві справи. А ось в Іонії і у варварів це вважається поганим, оскільки співдружності і союзи, в яких є божественно високі помисли (Ерот небесний), невідгідні тиранії поряд із заняттями гімнастикою і філософією. Павсаній наводить як приклад у цьому контексті союз Аристокітона і Гармодія, який скинув тиранів.

Цікаво, що Павсаній подвійно ставиться до звичаю «віддаватися шанувальникам». Тут від явно має на увазі саме чоловічі стосунки. Що ж в його розумінні означає «віддаватися»? Передача смислу в межах сьогоденного контексту була б помилкою. Варто зрозуміти, що нюанси відносин любові і дружби і в сучасному світі сильно відрізняються в різних культурах. У греків також були свої нюанси. Але однозначно приписувати їм гомосексуалізм – це пересмикування, що властиво сучасності, коли гомосексуальний відтінок намагаються бачити в будь-яких відносинах між чоловіками.

Павсаній, слідує своїй концепції подвійності Ерота, виносить оцінку складним звичаям любові залежно від загального рівня культури. Якщо навіть ці звичаї вважаються правильними (такими, що мають позитивний етичний відтінок), то це може бути всього лише проявом «відсталості тих, хто їх ввів». Таким чином, знову звернення до етичної теми: загальна культура створює піднесені відносини при відсутності еротизму, а низька культура навіть при повторенні формальних ритуалів високою все одно зводиться до

тілесних інтерпретацій дружніх і любовних відносин.

«Складний» афінський звичай любові Павсаній описує як систему заохочень і докорів з боку суспільства. Закоханість то зустрічає співчуття, і тоді пробачаються всі її безумства (готовність виконувати рабські обов'язки, принижені благання, помилкові клятви), то буде осуджений, і батьки приставляють до своїх дітей наглядачів, щоб вони не допускали бесід з поклонниками, а друзі та однолітки вважають ці бесіди чимось ганебним. Тим самим, Павсаній, з одного боку, визнає можливість «вульгарних» (гомосексуальних) потягів, а з іншого, – до них ставлення було далеко нелояльним.

Те, що Павсаній вважає витонченістю, ми б розцінили як крайню форму нестриманості. Нас би шокувало, якщо ми побачили, що когось переживання любові спонукає валятися біля дверей коханого. Згідно з Павсанієм, це не може викликати осуду. Але за однієї умови: така поведінка має бути спробою догодити достойній людині. Тобто такий морально-етичний фон зумовлює оцінку будь-якого вчинку. Крім того, об'єктом закоханості має бути не тіло, а душа. Бо тіло любить більше вульгарний шанувальник. Він же і непостійний, тому що непостійна краса тіла. Тим самим Павсаній утверджує позитивну оцінку сталості, любові (дружби) на все життя. До цього додається вибірковість: перевагу належить надавати одному прихильнику. Крім того, звичай вимагає «відчувати» шанувальника, ухиляючись від його домагань. Ганебно швидко поступатися прихильнику і віддаватися за гроші або політичний вплив. Ці мотиви вважаються нищими, оскільки подібні мотиви минулі і «на їхньому ґрунті ніколи не виростає благородна дружба». В даному випадку Павсаній говорить саме «дружба».

Естетичний контекст вчення Павсанія про двох Афродіт

У вченні про двох Афродіт є не лише етичний аспект, а й естетичний. Адже Павсаній наголошує, що потрібно любити прекрасно, а не вульгарно [Symp. 181a].

Зауважимо, до Платона (Геракліт, Емпедокл, Анаксагор, Демокрит) категорія прекрасного мала космічний характер. Спочатку прекрасне визначалося як досконалість форми або доцільність. Під доцільністю малося на увазі відповідність речі якійсь вищій меті,

вищому призначенню. Це вище призначення завжди має ідеальну форму, отже, доцільність має на увазі причетність ідеї. Любов, як і прекрасне, в досократичній філософії (Емпедокл, Піфагор, Парменід) мала космологічний характер. Її доцільність полягала в тому, що саме завдяки їй тримається все живе та існує в цьому світі.

Чому ж тоді важливо любити прекрасно? Це пов'язано з тим, що естетизація в любові завжди спрямована на сприйняття сутності людини. Вона відповідно до законів краси ідеалізує його тілесні і духовні атрибути, перетворює їх в єдиний об'єкт бажань і естетичного споглядання і впливає на свідомість джерела її естетичної насолоди [3, 123].

Учасник платонівського «Бенкету» розумів, що: «любов – це, насамперед, досвід пориву чи прагнення до завершеності краси, якою є завжди недосяжна повнота життя... І чим правдивішою є любов, тим більше вона вільна від інстинктивної потреби фізичного увіковічення, підпорядкування іншого безособовій індивідуальній потребі і бажанню, тим більше вона прагне до спільного пережитого зв'язку і причетності до краси форми, живого спілкування з стійким проявом особистої інакшості» [7, 389–390].

Любов є там, де є істинне розуміння прекрасного та краси. Коли прекрасне у люблячих не обмежується лише тілесною, видимою, стороною, а є душевним та духовним – всією сутністю особистості. Проте не одразу ми до цього приходимо, і про це пише Платон в іншому діалозі – у «Федрі» [Phaedr. 73d]. Через це Г.-Г. Гадамер зазначає також, що любов, як і прекрасне, завжди «біля нас», «поряд» – однак, водночас до неї необхідно йти, вміти побачити її істинну сутність, не приховану «пластами» тих чи інших забобонів та хибних думок [4].

«Сутність прекрасного, підкреслює Гадамер, зовсім не в протистоянні дійсності чи у запереченні її. Краса, наскільки б несподівано вона не виникала, вже як би запорака того, що істинне не перебуває десь там, в недосяжній далі, а йде нам назустріч у дійсності, незважаючи на всю її хаотичність та недосконалість, на всю її непіддатливість, на всі недоладності, однобічності і фатальні помилки, з нею пов'язані. У цьому полягає онтологічна функція прекрасного: перекинути міст через прірву, яка розділяє ідеальне і реальне» [5, 280].

Однак в чому ж тоді сутність Афродіти вульгарної, чому її треба уникати і що несе з собою цей вид любові у людському бутті?

Вочевидь, Павсаній має на увазі:

- а) ситуацію тогочасного суспільства, в якому на питання «що таке любов?», існували два протилежні погляди, і цей поділ ґрунтується не лише на етичному, а й на естетичному началі;
- б) відносини в дискурсі коханих можуть йти шляхом від прекрасного до потворного і навпаки.

Він категорично засуджує любов, котру називає брудною і недостойною взагалі іменуватися такою, а тим, хто так любить, говорить, що цим самим вони «споганюють» це прекрасне та велике почуття. Споганюється через недостачу чогось цінного, благородного.

Розуміння потворності як недостачі, на думку М.Булатова, можна визначити навіть через протилежність образу – якийсь його недолік [2, 59].

Відтак, коли любов онтологічно і в житті людини, по суті, не може виникнути з потворного, у межах дискурсу, закоханих, на думку Платона, видається іноді навіть паскудним і нестерпним, з точки зору оточуючих. Р.Барт дає перелік нестерпних, огидних рис коханця. Він:

- не може стерпіти, щоб хтось був вищим або нарівні з ним в очах коханої, і намагається принизити будь-якого суперника;
- утримує кохану від стосунків з багатьма людьми;
- таємно бажає загибелі всім, хто дорогий для коханої, – батькові, матері, рідним, друзям;
- хоче, щоб у закоханої не було ні сім'ї, ні дітей [1, 196].

Отже, паскудність, огидність закоханого полягає в тому, що він охоплений ревнощами. А ревності в дискурсі любові – огидна, негідна стурбованість та пильність [1, 196].

Французький дослідник проблеми любові Р.Барт говорить про те, як людина яка пристрасно кохає, приходячи до «тями», усвідомлює, якою вона сама є жадливою у своїх діях щодо коханої. Адже трапляється ще й так, «що любовний дискурс душить Іншого, котрий не знаходить місця для своїх власних слів під цим масивом мови. Справа не в тому, що я заважаю йому говорити, я вмю зміщувати займенники: «я говорю, а ти мене слухаєш; Отже, ми є». Інколи я з жахом усвідомлюю цей поворот: я вважав себе чистим суб'єктом (підкореним суб'єктом – делікатним, чутливим, жалісним), а тут бачу, як перетворююся у щось тупе, що сліпо пре і душить усе своїм дискурсом; я той, що любить, виявляюся небажаним, в одному переліку зі всякими надокучливими – тими, хто

обтяжує, сковує, лізе не у свої справи, вимагає, усе заплутує, бенджить (або простіше: з тими, хто говорить). Я вражаюче у собі обманувся» [1, 197].

Таким чином, проаналізувавши основні аспекти філософського погляду на любов Павсанія, можемо зробити такі висновки:

- 1) Павсанівська концепція двох Афродіт має дві джерельні основи – міфологічну та історико-культурну. Позитивний погляд на одностатеві відносини, висловлене, зокрема, Павсанієм, пов'язане, на нашу думку, не стільки з власним баченням Платона, скільки з тим, щоб зрозуміти античну культуру любові у класичний період її існування.
- 2) Концепція двох Афродіт є двовекторною, точніше сказати, калократичною – вона онтологічно містить етичну та естетичну основи. Етичний аспект стосується того, що розуміння любові та її відчуття має етичну природу, а отже, і естетичну. Естетична природа двох видів любові розуміється як те, який «шлях любові» обирає кожен у своєму житті, – шлях прекрасного чи шлях потворного, огидного, відразливого.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барт Р.* Фрагменти мови закоханого. – Львів: Незалежний культурологічний журнал «І», 2006. – 280 с.
2. *Булатов М.О.* Естетика (Спостереження над її історією). – К., 2013. – 222 с.
3. *Василев К.* Любовь / Пер. с болг. и общ. ред. Л.А.Богданович. – М., 1982. – 384 с.
4. *Гадамер Г.-Г.* Актуальность прекрасного. – М., 1991. – С. 266–290.
5. *Тахо-Годи А.А.* Комментарии к диалогам / Платон. Соч. В 4-х т. Т.2. – М., 1970. – С.493–616.
6. *Фичино М.* Комментарии на Платонов «Пир» // Эстетика Ренессанса. В 2-х тт. Т.1. – М., 1981. – С.139–242.
7. *Яннарас Х.* Краса // Дух і Літера. – 2001. – № 1–2. – С.389 – 392.

Туренко В.Е. Етико-естетична експлікація вчення про двох Афродіт у промові Павсанія [Сутр. 180с – 185с].

У статті аналізується культурно-історичні фактори появи вчення про двох Афродіт у промові Павсанія. Для більш детального дослідження

виділяється два основних аспекта даного вчення, а саме – етичний та естетичний. Етичний аспект полягає в тому, що вводиться тема чесноти щодо любові. Встановлюється дихотомія між «благородним» і «поганим» типами любові. Естетичний контекст даного вчення Павсанія полягає у тому, що люди можуть йти шляхом любові як від прекрасного до потворного, так і від потворного та прекрасного.

Ключові слова: Павсаній, філософія любові. «Бенкет», Платон, Афродіта Земна, Афродіта Небесна, етика любові, естетика любові.

Turenko V. Э. Этико-эстетическая экспликация учения про двух Афродит в речи Павсания [Symp. 180c – 185c].

В статье анализируются культурно-исторические факторы появления учения о двух Афродитах в речи Павсания. Для более детального исследования выделяется два основных аспекта данной концепции, а именно – этический и эстетический. Этический аспект заключается в том, что вводится тема добродетели по отношению к любви. Устанавливается дихотомия между «благородным» и «плохим» типами любви. Эстетический контекст данного учения Павсания содержится в том, что люди могут идти по пути любви как от прекрасного до безобразного, так и от безобразного до прекрасного.

Ключевые слова: Павсаний, философия любви. «Пир», Платон, Афродита Земная, Афродита Небесная, этика любви, эстетика любви.

Turenko V. Ethical and aesthetic explication doctrine on the two Aphrodite in the speech Pausanias [Symp. 180c – 185c].

The article is a holistic and comprehensive analysis of the cultural and historical factors for the emergence of the doctrine on the two Aphrodite in the speech Pausanias. Conception of Pausanias on the two Afrodite has two source foundation – mythological, historical and cultural. Positive view on same-sex relationships, expressed particular Pausanias connected, in our opinion, not only with their own vision of Plato, as in order to understand the ancient culture of love in the classic period of its existence. For a more detailed study highlighted two main aspects of this concept, namely – the ethical and the aesthetics. The ethical dimension is that of virtue theme is introduced in relation to the love through this established dichotomy between «good» and «bad» types of love. The aesthetic context of Pausanias teachings contained in the fact that people can follow the path of love as from the beautiful to the ugly, and from the ugly to the beautiful.

Key words: Pausanias, the philosophy of love, «Symposium», Plato, Aphrodite Pandemos, Aphrodite Uranias, ethics of love, aesthetics of love.